

Michał Soćko*

ZARYS ZASADY KONCENTRACJI MATERIAŁU PROCESOWEGO W POSTĘPOWANIU CYWILNYM *DE LEGE LATA*

WSTĘP

Polskie postępowanie cywilne podobnie jak procedury funkcjonujące w innych państwach kieruje się pewnymi przyjętymi regułami, określonymi założeniami. Reguły te nie zawsze muszą być wprost wyrażone w przepisach prawnych. Możliwe jest bowiem wyinterpretowanie ich z całokształtu regulacji procesowej lub nawet wyprowadzenie z systemu wartości, jakimi kierował się ustawodawca, kształtując daną regulację¹. Niektóre z tych reguł mają fundamentalne znaczenie nie tylko dla procedury cywilnej, ale i dla całego wymiaru sprawiedliwości, stąd też nazywane są one zazwyczaj naczelnymi zasadami postępowania².

Kształt zasad procesowych jest najczęściej wypadkową doświadczeń organów stosujących prawo oraz funkcji, jaką ma pełnić dana regulacja w życiu społecznym, a także aksjologii, którą kierował się ustawodawca, przyjmując daną procedurę³. Jednakże przyjęte konkretne prawne ujęcie zasad procesowych nie jest stałe i niezmiennie. Ewoluuje one wraz ze zmieniającymi się warunkami społeczno-gospodarczymi, podlegając różnym modyfikacjom dostosowującym je do aktualnych potrzeb.

Samo jednak pojęcie zasad procesowych nie jest jednolicie ujmowane w polskiej literaturze postępowania cywilnego. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż Kodeks postępowania cywilnego⁴ nie definiuje tego terminu. Stąd też główny ciężar rozważań nad istotą zasad procesowych został przesunięty na grunt doktryny postępowania cywilnego oraz teorii i filozofii prawa⁵. Jedni autorzy definiują je jako pewne centralne idee, dyrektywy,

* mgr; Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

¹ Więcej na temat sposobu pojmowania zasad prawa zob.: S. Wronkowska, M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974, s. 24 i n.

² Tytułem przykładu można wskazać, że J. Jodłowski, Z. Reisch, J. Lapierre, T. Misuk-Jodłowska i K. Weitz za naczelne zasady postępowania cywilnego uznają zasady: prawdy materialnej, równości (równouprawnienia) stron, dyspozycyjności, kontradyktoryjności, ustności, bezpośredniości oraz koncentracji materiału procesowego. Zob.: J. Jodłowski, Z. Reisch, J. Lapierre, T. Misuk-Jodłowska i K. Weitz, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009, s. 129.

³ L. Leszczyński wskazuje, że relewantność zasad prawnych ujawnia się w szczególności wówczas, gdy brak jest konkretnej regulacji danego stanu prawnego. W takim przypadku źródło podstawy danego rozstrzygnięcia ulega „zapożyczeniu” z zasady prawnej wyrażonej w tekście prawnym (L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2004, s. 129-130). Por. także: A. Korybski, L. Leszczyński, A. Pieniążek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Lublin 2003, s. 128-132.

⁴ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. 2014 nr 0, poz. 101, z późn. zm.), zwana dalej „k.p.c.”

⁵ Zob. m.in.: L. Leszczyński, G. Maroń, *Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających. Uwagi porównawcze*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013, Sectio G, nr 60, s. 81-91.

ogólne założenia, na których opiera się system oraz które są realizowane dla spełnienia funkcji postępowania cywilnego⁶. Inni wskazują, że są to raczej „idee przewodnie systemu prawa procesowego cywilnego kształtujące [jego – M.S.] treść i formę dla zagwarantowania realizacji funkcji postępowania cywilnego”⁷. Niekiedy natomiast od strony prakseologicznej podnosi się, że zasady postępowania cywilnego powinny być rozumiane jako dyrektywy sprawności postępowania zapewniające wypełnienie jego funkcji⁸ lub pewne założenia konstrukcyjne mechanizmu procesowego⁹.

ISTOTA I *RATIO LEGIS* ZASADY KONCENTRACJI MATERIAŁU PROCESOWEGO

Również sama zasada koncentracji materiału procesowego nie jest jednolicie ujmowana w polskiej literaturze procesu cywilnego. Z jednej strony podkreśla się, że nakazuje ona prowadzenie postępowania w taki sposób, by zebranie wszystkich niezbędnych faktów i dowodów do rozstrzygnięcia sprawy odbyło się szybko i sprawnie¹⁰. W klasycznym zaś ujęciu zasada ta sprowadza się do określenia czasu, w jakim w postępowaniu cywilnym powinien być zgromadzony materiał procesowy¹¹.

Wskazać należy zarazem, że zasada koncentracji materiału procesowego ma swoje pośrednie, prawne umocowanie już w art. 45 ust. 1 Konstytucji¹². Przepis ten stanowi, że każdej osobie przysługuje prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Sprawne i szybkie rozpoznanie sprawy sądowej jest również nakazem wynikającym wprost z art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹³. Artykuł ten w zd. 1 stanowi *in extenso*, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie¹⁴ przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo

⁶ Zob. m.in.: P. Cioch, J. Nowińska, *Postępowanie cywilne. Wykłady i ćwiczenia*, Warszawa 2007, s. 33.

⁷ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 229 i n.

⁸ Zob.: W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2006, s. 51-68.

⁹ Zob.: H. Mądrzak, *O pojmowaniu naczelných zasad postępowania cywilnego*, [w:] E. Łętowska (red.), *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci profesora Jerzego Jodłowskiego*, Wrocław 1989, s. 384-401.

¹⁰ H. Dolecki, *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, s. 56.

¹¹ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne...*, s. 59.

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483, z późn. zm.).

¹³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. Weszła w życie dnia 3 września 1953 r. Ratyfikowana przez Polskę 19 stycznia 1993 r. (Dz.U. 1993 nr 61, poz. 284), zwana dalej „EKPC”.

¹⁴ Art. 6 ust. 1 EKC stanowi o prawie do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie (*reasonable time*). Reguła ta swoim zakresem przedmiotowym obejmuje sprawy sądowe zarówno cywilne, jak i karne. Celem tej gwarancji jest ochrona stron postępowania przed opóźnieniami proceduralnymi, które mogłyby zagrażać efektywności i wiarygodności wymiaru sprawiedliwości. Takie rozwiązanie zapobiegać ma również sytuacji, w której uczestnik postępowania pozostaje zbyt długo w niepewności, co do swojego losu. Zob.: L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 1-18*, t. 1, Warszawa 2010, s. 364 i n.

o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postanowienie to jest częścią zespołu gwarancji składających się na prawo do rzetelnego procesu¹⁵. Przewlekłość postępowania sądowego, naruszająca w konkretnej sprawie standard konwencyjny, może stanowić podstawę skargi skierowanej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Podobną w swojej istocie gwarancję zwiera art. 14 ust. 3 lit. c Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹⁶ stanowiący o prawie do rozprawy bez nieuzasadnionej zwłoki.

Oprócz gwarancji prawnomiędzynarodowych ustawodawca polski pod wpływem doświadczeń związanych ze stosowaniem Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁷ wprowadził do systemu prawnego ustawę z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki¹⁸. Regulacja ta przyznała stronie postępowania cywilnego, interwenientowi ubocznemu oraz uczestnikowi postępowania prawo wniesienia do sądu skargi na przewlekłość postępowania¹⁹. Sąd, uwzględniając skargę, na żądanie skarżącego przyznaje od Skarbu Państwa, a w przypadku skargi na przewlekłość postępowania prowadzonego przez komornika – od komornika, sumę pieniężną w wysokości od 2000 złotych do 20 000 złotych.

Wprowadzenie zasady koncentracji materiału procesowego na grunt postępowania cywilnego było podyktowane szeregiem niedogodności, które są związane z długim rozpoznawaniem sprawy. Przewlekłość postępowania z jednej strony znacznie podwyższa koszty związane z rozstrzygnięciem sprawy, z drugiej zaś często utrudnia lub wręcz uniemożliwia prawidłowe jej rozpoznanie. Wraz z upływem czasu trudniej jest też zgromadzić odpowiednie środki dowodowe umożliwiające skuteczne dochodzenie roszczeń czy też przedsięwzięcie efektywnej obrony procesowej. Dotyczy to zwłaszcza osobowych środków dowodowych, które z biegiem czasu tracą swoją procesową wartość. Wspomnienia ludzkie ulegają bowiem stopniowemu zniekształceniu, aż do całkowitej utraty śladów pamięciowych.

¹⁵ Zob. szerzej na ten temat: M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013, s. 509 i n.

¹⁶ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. Wszedł w życie 23 marca 1976 roku; ratyfikowany przez Polskę w roku 1977 r. (Dz. U. 1977 nr 38, poz. 167).

¹⁷ Wobec Polski (poza Włochami) zapadło najwięcej wyroków Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, w których jako podstawę wskazano naruszenie konwencyjnego rozsądnego terminu rozpoznania sprawy sądowej. Co więcej, w latach 1999–2009 ponad połowa naruszeń konwencji stwierdzonych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka dotyczyła przewlekłości postępowania (358 przypadków z łącznej liczby 671 wyroków). Zob.: L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, *Konwencja o Ochronie Praw...*, s. 364-365. Wskazuje się niekiedy, że praźródłem uchwalenia polskiej ustawy z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki stał się słynny wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 4 czerwca 2000 r. w sprawie *Kudła przeciwko Polsce*. Por.: P. Górecki, S. Stachowiak, P. Wiliński, *Skarga na przewlekłość postępowania przygotowawczego i sądowego. Komentarz*, Warszawa – Kraków 2010, s. 10.

¹⁸ Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz.U. 2004 nr 179, poz. 1843, z późn. zm.).

¹⁹ Przewlekłość postępowania w ustawie z 2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki definiowana jest jako sytuacja, w której postępowanie w sprawie trwa dłużej niż to konieczne dla wyjaśnienia okoliczności faktycznych i prawnych, które są istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, albo dłużej niż to konieczne do załatwienia sprawy egzekucyjnej lub innej dotyczącej wykonania orzeczenia sądowego (art. 2 ust. 1).

Oczywiste jest, że postulat sprawnego dochodzenia roszczeń w postępowaniu cywilnym nie może być realizowany jedynie przez zasadę skupienia materiału procesowego. Jest on kluczowym, ale nie jedynym czynnikiem wpływającym na szybkość postępowania cywilnego. Istotnym instrumentem mobilizującym uprawnionego do wystąpienia z powództwem jest również zagrożenie przedawnieniem w stosunku do przysługującego mu roszczenia. W ten sposób ustawodawca „zachęca” do szybkiego, prawnego regulowania swoich pretensji. W przypadku zaś gdy powództwo w wyznaczonym terminie nie zostanie wytoczone lub w inny sposób nie nastąpi przerwanie biegu terminu przedawnienia, to osoba uprawniona utraci, co do zasady, możliwość przymusowego dochodzenia swojego roszczenia. Instytucja przedawnienia służyć ma bowiem w swojej istocie – podobnie jak koncentracja materiału procesowego – umożliwieniu procedowania, gdy środki dowodowe są relatywnie łatwe do zgromadzenia z uwagi na stosunkowo krótki upływ czasu od chwili powstania sporu. Również konstrukcja ciężaru dowodu w pewnym stopniu przyczynia się do zwiększenia efektywności postępowania cywilnego. Wymusza ona bowiem aktywność dowodową stron, pod rygorem poniesienia niekorzystnych skutków procesowych dla strony pasywnej (art. 6 k.c.).

Wracając jednak do głównego przedmiotu niniejszej pracy należy podnieść, że zasada koncentracji materiału procesowego w postępowaniu cywilnym może być realizowana w dwojaki sposób: bądź przez system prekluzji, bądź przez system dyskrecjonalnej władzy sędziego. System prekluzji nakazuje, by strony przedstawiały fakty i dowody w określonym terminie, pod rygorem utraty możliwości ich powoływania na dalszym etapie postępowania. Rozwiązanie to obliguje strony, by podały od razu, w pierwszych pismach procesowych, wszystkie znane im fakty i dowody. Zaniechanie w tym zakresie skutkuje realizacją wyżej wymienionej sankcji. Najsilniejsze przejawy systemu prekluzji funkcjonowały w postępowaniu w sprawach gospodarczych w art. 479¹² i 479¹⁴ k.p.c., które zostały uchylone wraz z eliminacją przepisów ogólnych o tym postępowaniu. Natomiast w odróżnieniu od prekluzji system dyskrecjonalnej władzy sędziego pozostawia do uznania tego organu kwestię uwzględnienia faktów i dowodów, które strona przedstawiła w dalszej fazie postępowania, mimo że miała ona możliwość powołania ich na wcześniejszym etapie. Zasadniczo zatem w tym przypadku o czasowych granicach gromadzenia materiału procesowego decyduje sąd²⁰.

NOWELIZACJA KODEKSU POSTĘPOWANIA CYWILNEGO Z DNIA 16 WRZEŚNIA 2011 R. W KONTEKŚCIE ZASADY KONCENTRACJI MATERIAŁU PROCESOWEGO

Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw²¹ wprowadziła szereg zmian w procedurze cywilnej.

²⁰ W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne...*, s. 64-65.

²¹ Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011 nr 233, poz. 1381).

Najdalej idącą konsekwencją uchwalonej nowelizacji było zlikwidowanie postępowania odrębnego w sprawach gospodarczych. Jednakże zaproponowane zmiany w szerokiej mierze dotyczyły również zasady koncentracji materiału procesowego.

Jak wskazano szczegółowo w uzasadnieniu do ustawy nowelizującej, jej *ratio legis* było z jednej strony uproszczenie struktury postępowania procesowego, a z drugiej – wprowadzenie mechanizmów, które przyczynią się do usprawnienia i przyspieszenia jego toku. Realizacja tych założeń w praktyce miała nastąpić zwłaszcza przez modyfikację zasady koncentracji materiału procesowego w kierunku rozszerzenia dyskrecjonalnej władzy sądziego²². W zamyśle projektodawców rozwiązanie to miało być dostatecznie rygorystyczne, ale zarazem bardziej elastyczne niż obowiązujący uprzednio na gruncie postępowania gospodarczego system prekluzji, a przez to w większym stopniu miało ono pozwalać sądowi na uwzględnianie okoliczności faktycznych i dowodów zgłaszanych nawet w późniejszych fazach postępowania²³.

W odniesieniu do zasady koncentracji materiału procesowego w postępowaniu cywilnym odnotować należy, że ustawa nowelizująca do art. 6 k.p.c. wprowadziła paragraf drugi, który w obecnym kształcie stanowi, iż strony i uczestnicy postępowania obowiązani są przytaczać wszystkie okoliczności faktyczne i dowody bez zwłoki, tak aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko. Rozszerzono również w sposób istotny zakres dyskrecjonalnej władzy sądu w zakresie dopuszczania dowodów na dalszych etapach postępowania cywilnego. W aktualnym stanie prawnym sąd jest zobligowany do pominięcia spóźnionych twierdzeń i dowodów, chyba że strona uprawdopodobni, że nie zgłosiła ich we właściwym czasie bez swojej winy lub że uwzględnienie spóźnionych twierdzeń i dowodów nie spowoduje zwłoki w rozpoznaniu sprawy, albo że występują inne wyjątkowe okoliczności (art. 217 § 2 k.p.c.). Jednocześnie z powyższymi zmianami dokonano modyfikacji art. 3 k.p.c., nakładając na strony i uczestników postępowania obowiązek dokonywania czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami. Zatem od momentu wejścia w życie przedmiotowej nowelizacji czynności procesowe stron i uczestników postępowania cywilnego podlegają ocenie z punktu widzenia zgodności z powyższą klauzulą generalną.

ZASADA KONCENTRACJI MATERIAŁU PROCESOWEGO *DE LEGE LATA*

Artykuł 6 Kodeksu postępowania cywilnego jest podstawowym przepisem statuującym zasadę koncentracji materiału procesowego. Po zmianach wprowadzonych nowelizacją z 16 września 2011 r. przepis ten aktualnie zawiera dwa paragrafy, które stanowią odpowiednio, że sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło na pierwszym posiedzeniu, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy (§ 1), oraz strony i uczestnicy postępowania obowiązani

²² Por.: art. 207 k.p.c. i art. 217 k.p.c.

²³ Por.: Druk nr 4332 Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej VI kadencji, s. 8 i n.

są przytaczać wszystkie okoliczności faktyczne i dowody bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko (§ 2).

Odnosząc się do powyższego przepisu, należy w pierwszej kolejności zauważyć, że zasada koncentracji materiału procesowego została w pewnym stopniu wyartykułowana wprost w powyższym artykule²⁴. Jednakże jej praktyczna realizacja jest zabezpieczona wieloma innymi przepisami szczególnymi²⁵. Można zatem – jak się wydaje – zasadnie przyjąć, iż zasada koncentracji materiału procesowego jest typem zasady prawnej, która wynika z całokształtu danej regulacji prawnej.

Artykuł 6 § 1 k.p.c. skierowany jest bezpośrednio do sądu prowadzącego postępowanie cywilne. To właśnie ten organ powinien przede wszystkim przeciwdziałać przewlekaniu postępowania na każdym jego etapie²⁶ i dążyć, by rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszym posiedzeniu. Ciężar ten nazywany jest w literaturze obowiązkiem wspierania postępowania przez sąd²⁷. Dla urzeczywistnienia powyższych celów ustawodawca wyposażył sąd i przewodniczącego w szereg instrumentów prawnych, poczynając od zarządzeń mających na celu przygotowanie rozprawy (art. 208 k.p.c.), poprzez możliwość zobligowania stron do wniesienia pism przygotowawczych (207 k.p.c.), a skończywszy na uprawnieniu w postaci wezwania strony do osobistego stawienia się (art. 216 k.p.c.), czy wydania wyroku częściowego (art. 317 k.p.c.) lub wstępnego (art. 318 k.p.c.).

Przewidziany jednak w art. 6 k.p.c. obowiązek sądu skupienia materiału dowodowego na jednym posiedzeniu nie wyłącza dopuszczalności przeprowadzenia dowodów na kilku posiedzeniach, gdy znajduje to uzasadnienie w okolicznościach konkretnie rozpoznawanej sprawy. Stanowisko tako zajął Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 21 lutego 1974 roku²⁸. W wyroku tym podniesiono, że „konieczność odroczenia rozprawy wskutek niemożności przeprowadzenia jednego z dowodów nie powoduje automatycznie zaniechania przez sąd przeprowadzenia innego dowodu będącego w dyspozycji sądu, w szczególności dowodu z przesłuchania świadka, który przybył na rozprawę. Przeciwnie, społeczne koszty wymiaru sprawiedliwości, jakie wiążą się z wzywaniem obywateli w celu złożenia zeznań, przemawiają w zasadzie za wyczerpaniem możliwości ich przesłuchania w dniu, w którym zgłosili się na wezwanie, choćby rozprawa z innych przyczyn miała ulec odroczeniu”. Z powyższego orzeczenia wynika, że dążenie do rozpoznania sprawy na pierwszym posiedzeniu jest swoistym postulatem, dyrektywą, która nie może jednak pozostawać w sprzeczności z obowiązkiem należytego wyjaśnienia sprawy.

²⁴ Por.: A. Zieliński, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, A. Zieliński, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Warszawa 2014, s. 48.

²⁵ Por.: m.in.: art. 207, 212, 216, 218, 219, 221, 222 k.p.c.

²⁶ J. Bodio, *Komentarz do art. 6*, [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 41.

²⁷ K. Weitz, P. Grzegorzcyk, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. 1, Warszawa 2012, s. 127.

²⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 1974 r., sygn. akt I CR 716/73, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna” 1975, nr 4, poz. 62; Lex nr 1783.

Natomiast hipoteza artykułu 6 § 2 k.p.c. odnosi się stron i innych uczestników postępowania²⁹. Przepis ten obliuguje wymienione w nim podmioty do przytaczania wszystkich okoliczności faktycznych i dowodów bez zwłoki, tak aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko. Powinność tę określa się w literaturze mianem ciężaru wspierania postępowania przez strony i uczestników postępowania³⁰. Urzeczywistnieniu współdziałania stron i uczestników postępowania w sprawnym rozpoznaniu sprawy przez sąd służyć ma przede wszystkim nowa koncepcja art. 207 i 217 k.p.c., która jest zarazem przejawem rozszerzania systemu dyskrecjonalnej władzy sędziego.

Wspomniany powyżej artykuł 207 k.p.c. (po nowelizacji) stanowi, że pozwany może przed pierwszym posiedzeniem wyznaczonym na rozprawę wnieść odpowiedź na pozew (§ 1). Jest to jego uprawnienie procesowe, z którego jednak, co do zasady, nie musi skorzystać. Natomiast przewodniczący może zarządzić wniesienie odpowiedzi na pozew w wyznaczonym przez siebie terminie, nie krótszym niż dwa tygodnie (§ 2), jak również zobowiązać strony do złożenia dalszych pism przygotowawczych, oznaczając porządek i termin ich składania (§ 3). Niewywiązanie się powyższych obowiązków skutkuje zwrotem odpowiedzi na pozew lub zwrotem pisma przygotowawczego. Zgodnie zaś z art. 207 § 6 k.p.c. sąd pomija spóźnione twierdzenia i dowody, chyba że strona uprawdopodobni, że nie zgłosiła ich w pozwie, odpowiedzi na pozew lub dalszym piśmie przygotowawczym bez swojej winy lub że uwzględnienie spóźnionych twierdzeń i dowodów nie spowoduje zwłoki w rozpoznaniu sprawy, albo że występują inne wyjątkowe okoliczności.

W aktualnym stanie prawnym art. 207 k.p.c. poszerza zakres instrumentów prawnych, którymi przewodniczący może skutecznie i szybko przedsięwziąć czynności celem należytego przygotowania rozprawy. Jednocześnie wprowadza on sankcje dwojakiego rodzaju za nierespektowanie postulatu wspierania postępowania. Z jednej strony sąd zasadniczo pomija spóźnione twierdzenia i dowody. Przy czym katalog odstępstw od powyższej zasady i ich zakres umożliwiają elastyczne prowadzenie postępowania dowodowego w toku całej sprawy. Z drugiej zaś strony niewniesienie odpowiedzi na pozew lub innego pisma przygotowawczego w terminie określonym przez przewodniczącego skutkuje istotną dolegliwością procesową w postaci jego zwrotu. Aktualny normatywny kształt art. 207 k.p.c. ma zapewniać ochronę praw i interesów stron procesu przy jednoczesnej minimalizacji społecznych kosztów wymiaru sprawiedliwości. Te ostatnie bowiem obejmują nie tylko ponoszone faktycznie nakłady finansowe, ale także – nabierający coraz większego znaczenia – czas osób wezwanych i uczestniczących w czynnościach sądowych, jak również świadków czy biegłych.

²⁹ Normatywny kształt art. 6 k.p.c. sprzed wejścia w życie ustawy nowelizującej z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw akcentował jedynie odpowiedzialność sądu za koncentrację materiału procesowego i zapewnienie szybkości postępowania, pomijając zupełnie kwestię, że istotne znaczenie w tym zakresie mają także działania podejmowane przez strony i uczestników postępowania. K. Weitz, P. Grzegorzczak, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 130-131.

³⁰ Zob. m.in.: A. Góra-Błaszczkowska, *Komentarz do art. 6*, [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2013, s. 73; K. Weitz, P. Grzegorzczak, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 130.

Istotne poszerzenie dyskrejonalnej władzy sędziego nastąpiło również w znolizowanym art. 217 k.p.c. Przepis ten w aktualnym brzmieniu stanowi, że strona może aż do zamknięcia rozprawy przytaczać okoliczności faktyczne i dowody na uzasadnienie swoich wniosków lub dla odparcia wniosków i twierdzeń strony przeciwnej (§ 1). Sąd pomija jednak spóźnione twierdzenia i dowody, chyba że strona uprawdopodobni, że nie zgłosiła ich we właściwym czasie bez swojej winy lub że uwzględnienie spóźnionych twierdzeń i dowodów nie spowoduje zwłoki w rozpoznaniu sprawy, albo że występują inne wyjątkowe okoliczności (§ 2). Sąd pomija również twierdzenia i dowody, jeżeli są powoływane jedynie dla zwłoki lub okoliczności sporne zostały już dostatecznie wyjaśnione (§ 3).

Przepis powyższy w pierwszej kolejności statuuje uniwersalną regułę w przedmiocie zgłaszania twierdzeń i dowodów. Zasadniczo zgłaszanie twierdzeń i dowodów możliwe jest do czasu zamknięcia rozprawy (art. 217 § 1 k.p.c.). Jednakże odstępstwa od powyższej zasady mogą wynikać bądź to z brzmienia samej ustawy (np. art. 503 k.p.c.), bądź odpowiedniej decyzji organu procesowego (np. art. 207 k.p.c.).

Po drugie należy zauważyć, że pominięcie spóźnionych twierdzeń i dowodów możliwe jest dopiero po ustaleniu niezgłoszenia ich we „właściwym czasie”³¹. Ustalenia w tym zakresie powinny być dokonywane w powiązaniu z aktualną sytuacją procesową. Zastosoowanie bowiem rygoru przewidzianego w art. 217 § 2 k.p.c. dopuszczalne jest jedynie wówczas, gdy doszło do spóźnienia w ich powołaniu, a jednocześnie nie zostało uprawdopodobnione przez stronę, iż nie zgłosiła ona twierdzeń i dowodów we właściwym czasie bez swojej winy lub że uwzględnienie ich nie spowoduje zwłoki w rozpoznaniu sprawy, albo że występują inne wyjątkowe okoliczności. Przyjąć należy również, że art. 217 § 1 k.p.c. nie może być rozumiany jako znoszący rygor pominięcia twierdzeń lub dowodów zgłoszonych później, niż strona powinna we właściwym czasie to uczynić³².

PODSUMOWANIE

Skuteczność i efektywność ochrony sądowej w postępowaniu cywilnym wymaga nie tylko prawidłowego rozstrzygnięcia, ale także by orzeczenie w sprawie było wydane możliwie jak najszybciej. Im dłużej bowiem trwa prowadzone postępowanie, tym niższa jest dla strony realna wartość osiągniętego rezultatu. Niekiedy wręcz przewlekłość procesu uniemożliwia w ogóle możliwość zaspokojenia interesów strony wygrywającej (np. w przypadku celowego przedłużania postępowania w zamiarze rozdysponowania majątkiem). Nie bez znaczenia jest również fakt, że po upływie dłuższego czasu trudniej jest wyjaśnić sprawę, pewne dowody przestają być dostępne lub ich wartość maleje z biegiem

³¹ Zdaniem K. Weitz przytaczanie okoliczności faktycznych „we właściwym czasie” jest równoznaczne z działaniem „bez zwłoki” w rozumieniu art. 6 § 2. K. Weitz, *System koncentracji materiału procesowego według projektu zmian Kodeksu postępowania cywilnego*, [w:] K. Markiewicz (red.), *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 2011, s. 17.

³² T. Żyznowski, [w:] H. Dolecki, T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1-366*, Warszawa 2013, Komentarz do art. 217, teza 1.

czasu³³. Sytuacja taka jest niekorzystna nie tylko dla podmiotów poszukujących ochrony prawnej, ale godzi również w autorytet i powagę sądów oraz państwa.

Wskazane w części ostatniej niniejszego opracowania przepisy wskazują, że w Kodeksie postępowania cywilnego w zakresie koncentracji materiału procesowego przyjęto, jako dominujący, system dyskrecjonalnej władzy sędziego uzupełniony jedynie elementami prekluzji³⁴. Takie połączenie wydaje się trafne. System prekluzji mobilizuje strony do aktywności i sprawnego działania od początku procesu, ale często stanowi zarazem istotną przeszkodę w dotarciu do prawdy materialnej. Na tym tle rozwiązanie w postaci dyskrecjonalnej władzy sędziego stwarza stronom możliwość przywoływania faktów i dowodów w czasie trwania całego postępowania, jeżeli strona uprawdopodobni, że nie zgłosiła ich we właściwym czasie bez swojej winy lub że uwzględnienie spóźnionych twierdzeń i dowodów nie spowoduje zwłoki w rozpoznaniu sprawy, albo że występują inne wyjątkowe okoliczności (art. 217 § 2 k.p.c.). Niewątpliwie rozwiązanie takie w pewnym stopniu spowalnia tempo rozpoznania sprawy, jednakże z drugiej strony stwarza sądowi lepsze warunki do poznania faktów umożliwiających prawidłowe rozstrzygnięcie.

Powyższa konstatacja pozostaje również w zgodzie z regułą wyrażoną przez ustawodawcę w art. 6 § 1 *in fine* k.p.c. W przepisie tym podkreślono, że szybkość postępowania cywilnego nie może powodować szkody dla prawidłowego wyjaśnienia sprawy. W ten sposób prawodawca daje wyraźną preferencję prawidłowości i skrupulatności w zebraniu materiału procesowego nad szybkością i sprawnością procesu.

Na zakończenie należy również wspomnieć o kontrowersjach, które w środowisku prawniczym, a zwłaszcza praktyków prawa, wywołała likwidacja przez ustawę z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych. Mimo że było to postępowanie dość sformalizowane, to przyjęty w nim system prekluzji w ocenie znacznej części praktyków prawa był skuteczny. Co prawda rygory tego systemu niekiedy powodowały, że rozstrzygnięcia zapadłe w sprawach cywilnych nie zawsze odpowiadały prawdzie materialnej, niemniej jednak dolegliwa sankcja przewidziana za opieszałość w zgłaszaniu twierdzeń, wniosków i dowodów wymuszała aktywność stron od początku procesu.

W uzasadnieniu do przedmiotowej nowelizacji wskazano, że likwidacja postępowania gospodarczego ma „uproszczyć strukturę postępowania cywilnego” przez poddanie spraw między przedsiębiorcami regułom ogólnym obowiązującym w procesie. Z drugiej jednak strony – w zamyśle ustawodawcy – wprowadzono mechanizmy, które miały zapewnić przyspieszenie procesu cywilnego rozpoznawanego na zasadach ogólnych. Służyć temu miało między innymi rozszerzenie dyskrecjonalnej władzy sędziego. Modyfikacja ta miała skłaniać strony do przytaczania okoliczności faktycznych i powoływania dowodów i twierdzeń możliwie jak najszybciej. Należy wyrazić wątpliwości co do tego, czy tak elastyczne ujęcie art. 207 § 6 k.p.c. i art. 217 § 2 k.p.c. zrealizuje w praktyce powyższe założenie.

³³ Zob.: K. Weitz, P. Grzegorzczak, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania...*, s. 125.

³⁴ Na tle ostatnich zmian Kodeksu postępowania cywilnego, a zwłaszcza nowelizacji z dnia 16 września 2011 r. wydaje się, że można zaobserwować tendencję ustawodawcy do wycofywania się z systemu prekluzji na rzecz dyskrecjonalnej władzy sędziego. Por.: S. Cieślak, [w:] A. Góra-Błaszczkowska *Kodeks postępowania...*, s. 577 i n.

Bibliografia

- Berutowicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978.
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2006.
- Cioch P., Nowińska J., *Postępowanie cywilne. Wykłady i ćwiczenia*, Warszawa 2007.
- Dolecki H., *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu*, Warszawa 2007.
- Dolecki H., Wiśniewski T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1-366*, Warszawa 2013.
- Ereciński T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Postępowanie rozpoznawcze*, t. 1, Warszawa 2012.
- Garlicki L. (red.), *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 1-18*, t. 1, Warszawa 2010.
- Góra-Błaszczkowska A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2013.
- Górecki P., Stachowiak S., Wiliński P., *Skarga na przewlekłość postępowania przygotowawczego i sądowego. Komentarz*, Warszawa – Kraków 2010.
- Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Jodłowski J., Lapierre J., Misuk-Jodłowska T., Reisch Z., i Weitz K., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009.
- Korybski A., Leszczyński L., Pieniążek A., *Wstęp do prawoznawstwa*, Lublin 2003.
- Leszczyński L., *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2004.
- Leszczyński L., Maroń G., *Pojęcie i treść zasad prawa oraz generalnych klauzul odsyłających. Uwagi porównawcze*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013, Sectio G, nr 60.
- Łętowska E. (red.), *Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci profesora Jerzego Jodłowskiego*, Wrocław 1989.
- Markiewicz K. (red.), *Reforma postępowania cywilnego w świetle projektów Komisji Kodyfikacyjnej*, Warszawa 2011.
- Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013.
- Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiński Z., *Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1974.
- Zieliński A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2014.

Streszczenie: Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie normatywnego kształtu zasady koncentracji materiału procesowego funkcjonującej na gruncie polskiej procedury cywilnej. Regulacja ta służyć ma możliwie jak najszybszemu przeprowadzeniu postępowania, z poszanowaniem jednak nadrzędnego postulatu, jakim jest dokonywanie przez sąd prawdziwych ustaleń faktycznych. Istotność i aktualność badanej tematyki potwierdza również fakt, że materia ta została poddana szerokiej modyfikacji w ustawie nowelizującej z dnia 16 września 2011 r. Z tego punktu widzenia także względy praktyczne przemawiają za analizą niniejszego zagadnienia.

Słowa kluczowe: koncentracja materiału procesowego, kodeks postępowania cywilnego, prekluzja dowodowa

**THE OUTLINE OF PRINCIPLE CONCENTRATION PROCESS MATERIAL
IN CIVIL PROCEEDINGS *DE LEGE LATA***

Summary: The aim of this article is to present the normative shape of the principle of concentration process material functioning on the ground of Polish civil procedure. This regulation should ensure, as fast as possible, a conducting proceeding with respect to the postulate making true findings of fact by the court. The significance and relevance of the researched issue also confirms the fact that this matter has undergone broad modification by the amending Act of 16 September 2011. From this point of view also the practical reasons show the need of analysis of this issue.

Key words: concentration process material, the Code of Civil Procedure, preclusion of evidence